«Түрк Элдеринин Философиялык Мурасы»

I Эл аралык Симпозиуму

1.Uluslararası TÜRK HALKLARININ *Felsefî Mirası* Sempozyumu

Editörler
Necmettin Tozlu · Camgırbeg Bökösov
Vefa Taşdelen
Cıldız Urmanbetova
Kadiyan Boobekova
Kişimcan Eşenkulova · Abdiraşit Babataev

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ 2008

«Түрк Элдеринин Философиялык Мурасы»

I Эл аралык Симпозиуму

1.Uluslararası TÜRK HALKLARININ *Felsefî Mirası* Sempozyumu

Editörler

Necmettin Tozlu Camgırbeg Bökösov
Vefa Taşdelen
Cıldız Urmanbetova
Kadiyan Boobekova
Kişimcan Eşenkulova Abdiraşit Babataev

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
YAYIN NO : 24

1. Uluslararası
Türk Halklarının Felsefi Mirası
Sempozyumu

Birinci Baskı
2019

Kapak Tasarım
Figen Meşeli

Fotoğraflar:
Ömer KÜFREVİ

ISBN: 978-605-9945-23-3

Sertifika No: 43026

Baskı
ALTAY MATBAASI
Kadızade Mah. Hamam Sok. No: 13
Tel: 0458 211 57 29- bayburtgunlugu@gmail.com
BAYBURT

Bu yayının hiçbir bölümü, yazarın izni olmadan kopya edilemez; dipnot vermeden alıntı yapılamaz; elektronik, mekanik, fotokopi vb, yollarla kopya edilemez ve yayımlanamaz.

Ардактуу комитет / Почетный комитет
Проф. Др. Себахаттин Балжы, Кыргызстан
Проф. Др. Асылбек Кулмырзаев, Кыргызстан
Проф. Др. Селчук Жошкун, Түркия
Проф. Др. Нежмеддин Тозлу, Түркия
Проф. Др. Ватан Каракая, Түркия

Onur Kurulu / Committee of Honor
Prof. Dr. Sebahattin BALCI, Kırgızistan
Prof. Dr. Asylbek KULMYRZAEV, Kırgızistan
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN, Türkiye
Prof. Dr. Necmettin TOZLU, Türkiye
Prof. Dr. Vatan KARAKAYA, Türkiye

Уюштуруу комитети
Организационный комитет
Проф. Др. Лайли Үкүбаева, Кыргызстан
Проф. Др. Жамгырбек Бөкөшов, Кыргызстан
Проф. Др. Вефа Ташделен, Кыргызстан
Проф. Др. Жылдыз Урманбетова, Кыргызстан
Проф. Др. Рушту Йешил, Кыргызстан
PhD Абдирашит Бабатаев, Кыргызстан
PhD Кадиян Бообекова, Кыргызстан
PhD Кишимжан Эшенкулова, Кыргызстан
фил.и.к. Каныкей Калиева, Кыргызстан

Organizasyon Komitesi
Organizing Committee
Prof. Dr. Layli ÜKÜBAEVA, Kırgızistan
Prof. Dr. Zhamgyrbek BOKOSHOV, Kırgızistan
Prof. Dr. Rüştü YEŞİL, Kırgızistan
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN, Kırgızistan
Prof. Dr. Zhyldyz URMANBETOVA, Kırgızistan
Dr. Abdiraşit BABATAEV, Kırgızistan
Dr. Kadiyan BOOBEKOVA, Kırgızistan
Dr. Kishimjan ESHENKULOVA, Kırgızistan
Dr. Kanykei KALIEVA, Kırgızistan

Илимий кеңеш / Научный совет
Проф. Др. Айдын Топалоглу, Түркия
Проф. Др. Айхан Бычак, Түркия
Проф. Др. Акматали Алимбеков, Кыргызстан
Проф. Др. Альберт Фишлер, Франция
Проф. Др. Анвар Мокеев, Кыргызстан
Проф. Др. Аскарбек Бекбоев, Кыргызстан
Проф. Др. Баглан Кокумбаева, Казахстан
Проф. Др. Бекир Карлыга, Түркия
Проф. Др. Билал Кушпынар, Түркия
Проф. Др. Богдана Тодорова, Болгария
Проф. Др. Газиз Телебаев, Казахстан
Проф. Др. Гульжихан Нурышева, Казахстан
Проф. Др. Жакыпбек Алтаев, Казахстан
Проф. Др. Жейхун Ведат Уйгур, Кыргызстан
Проф. Др. Жээнбек Алымбаев, Кыргызстан

Bilim Kurulu / Review Committee
Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV, Kırgızistan
Prof. Dr. Albert FISCHLER, Fransa
Prof. Dr. Anvar MOKEEV, Kırgızistan
Prof. Dr. Askarbek BEKBOEV, Kırgızistan
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU, Türkiye
Prof. Dr. Ayhan BIÇAK, Türkiye
Prof. Dr. Baghlan KOKUMBAYEVA, Kazakistan
Prof. Dr. Bekir KARLIĞA, Türkiye
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR, Türkiye
Prof. Dr. Bogdana TODOROVA, Bulgaristan
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR, Kırgızistan
Prof. Dr. Cholpon ALIEVA, Kırgızistan
Prof. Dr. Cholpon NAYMANOVA, Kırgızistan
Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU, Türkiye
Prof. Dr. Gaziz TELEBAEV, Kazakistan
Prof. Dr. Gulzhikhan NURYSHEVA,

Проф. Др. Замира Мухамедова, Узбекистан
Проф. Др. Ибрахим Калын, Түркия
Проф. Др. Калимаш Бегалинова, Казахстан
Проф. Др. Лайли Үкүбаева, Кыргызстан
Проф. Др. Мааметайып Жумагулов, Кыргызстан
Проф. Др. Маманазар Жумаев, Өзбекстан
Проф. Др. Махмут Кая, Түркия
Проф. Др. Мехмет Байрактар, Түркия
Проф. Др. Мехмет Өнал, Түркия
Проф. Др. Мустафа Орчан, Кыргызстан
Проф. Др. Мустафа Чевик, Түркия
Проф. Др. Наталья Сейтахметова, Казахстан
Проф. Др. Нежметтин Тозлу, Түркия
Проф. Др. Нигинахон Шермухамедова, Өзбекстан
Проф. Др. Нур Саралаев, Кыргызстан
Проф. Др. Осмонакун Ибраимов, Кыргызстан
Проф. Др. Патрик Лауде, Катар/Франция
Проф. Др. Раушан Абдильдина, Казахстан
Проф. Др. Рахми Каракуш, Түркия
Проф. Др. Ричард Тайлор, АКШ
Проф. Др. Сагади Булекбаев, Казахстан
Проф. Др. Салахаддин Халилов, Азербайжан
Проф. Др. Сема Өнал, Түркия
Проф. Др. Севда Сулейманова, Азербайжан
Проф. Др. Тамара Красовицкая, Россия
Проф. Др. Теоман Дуралы, Түркия
Проф. Др. Фахри Үнан, Кыргызстан
Проф. Др. Хакан Пойраз, Түркия
Проф. Др. Хан Сарфраз, Пакистан
Проф. Др. Хасан Чичек, Түркия
Проф. Др. Хусейин Өгүт, Кыргызстан
Проф. Др. Хусейин Супхи Эрдем, Түркия
Проф. Др. Чолпон Алиева, Кыргызстан
Проф. Др. Чолпон Найманова, Kazakistan
Prof. Dr. Fahri ÜNAN, Kırgızistan
Prof. Dr. Hakan POYRAZ, Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK, Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin ÖĞÜT, Kırgızistan
Prof. Dr. Hüseyin Suphi ERDEM, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim KALIN, Türkiye
Prof. Dr. Kalimaş BEGALINOVA, Kazakistan
Prof. Dr. Khan SARFRAZ, Pakistan
Prof. Dr. Layli UKUBAEVA, Kırgızistan
Prof. Dr. Maametayıp CUMAGULOV, Kırgızistan
Prof. Dr. Mahmut KAYA, Türkiye
Prof. Dr. Mamanazar DZHUMAEV, Özbekistan
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN, Kırgızistan
Prof. Dr. Natalya SEITAKHMETOVA, Kazakistan
Prof. Dr. Necmettin TOZLU, Türkiye
Prof. Dr. Niginahon SHERMUHAMEDOVA, Özbekistan
Prof. Dr. Nur SARALAEV, Kırgızistan
Prof. Dr. Osmonakun IBRAIMOV, Kırgızistan
Prof. Dr. Patrcik LAUDE, Qatar/Fransa
Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ, Türkiye
Prof. Dr. Rauşan ABDILDINA, Kazakistan
Prof. Dr. Richard C. TAYLOR, ABD
Prof. Dr. Sagadi BULEKBAEV, Kazakistan
Prof. Dr. Selahaddin HALILOV, Azerbaycan
Prof. Dr. Sema ÖNAL, Türkiye
Prof. Dr. Sevda SULEYMANOVA, Azerbaycan
Prof. Dr. Tamara KRASOVITSKAYA, Rusya
Prof. Dr. Teoman DURALI, Türkiye
Prof. Dr. Zamira MUKHAMEDOVA, Özbekistan

Кыргызстан
Проф. Др. Экмеледдин Ихсаноглу, Түркия
Доц. Др. Алпаслан Ашык, Кыргызстан
Доц. Др. Арзу Меммедова, Азербайжан
Доц. Др. Бурул Сагынбаева, Кыргызстан
Доц. Др. Еркин Байдаров, Казахстан
Доц. Др. Өмер Бозкурт, Түркия
Доц. Др. Фатих Өзгөкмен, Түркия
PhD Анар Гафаров, Азербайжан
PhD Ахмет Йайла, Түркия
PhD Казым Йылдырым, Түркия
PhD Мустафа Гүнай, Түркия
PhD Ноор-ул- Амин, Пакистан
PhD Осман Мурат Деңиз, Түркия
PhD Туфан Чөток, Түркия
PhD Хакан Чошар, Түркия
ф.и.к. Саветбек Абдрасулов, Кыргызстан

Жооптуу катчы / Отв. секретарь
PhD Кишимжан Эшенкулова, Кыргызстан

Котормочулар / Переводчики
PhD Дөөлөтбек Эшкенов, Кыргызстан
фил.и.к. Гүлсанам Абдувалиева, Кыргызстан
п.и.к. Нургүл Карыбекова, Кыргызстан
Мукадас Сабирова, Кыргызстан
Мээрим Киналиева, Кыргызстан
Рахат Аскарова, Кыргызстан

Жумушчу тобу / Рабочая группа
Абдусалам Гуламов, Кыргызстан
Дамира Кайдалиева, Кыргызстан
Назгүл Молдоболотова, Кыргызстан
Айжамал Уралбекова, Кыргызстан
Аксана Абдрасулова, Кыргызстан
Акылай Касымалы кызы, Кыргызстан
Калия Бактыбек кызы, Кыргызстан
Меерим Карыбаева, Кыргызстан
Мухамед Селим Алкан, Кыргызстан
Уланбү Зайдинова, Кыргызстан

Prof. Dr. Zhakypbek ALTAEV, Kazakistan
Prof. Dr. Zheenbek ALYMBAEV, Kırgızistan
Doç. Dr. Arzu MEMMEDOVA, Azerbaycan
Doç. Dr. Alpaslan AŞIK, Kırgızistan
Doç. Dr. Burul SAGINBAEVA, Kırgızistan
Doç. Dr. Erkin BAYDAROV, Kazakistan
Doç. Dr. Fatih ÖZGÖKMAN, Türkiye
Doç. Dr. Ömer BOZKURT, Türkiye
Dr. Ahmet YAYLA, Türkiye
Dr. Anar GAFAROV, Azerbaycan
Dr. Hakan ÇOŞAR, Türkiye
Dr. Kazım YILDIRIM, Türkiye
Dr. Mustafa GÜNAY, Türkiye
Dr. Noor-ul-AMIN, Pakistan
Dr. Osman Murat DENİZ, Türkiye
Dr. Savetbek ABDRASULOV, Kırgızistan
Dr. Tufan ÇÖTOK, Türkiye

Genel Sekreter / General Secretary
Dr. Kishimjan ESHENKULOVA, Kırgızistan

Tercümanlar / Interpreters
Dr. Doolotbek ESHKENOV, Kırgızistan
Dr. Gulsanam ABDUVALIEVA, Kırgızistan
Dr. Nurgul KARYBEKOVA, Kırgızistan
Mukadas SABIROVA, Kırgızistan
Meerim KINALIEVA, Kırgızistan
Rahat ASKAROVA, Kırgızistan

Çalışma Grubu / Working Team
Abdusalam GULAMOV, Kırgızistan
Damira KAYDALIEVA, Kırgızistan
Nazgul MOLDOBOLOTOVA, Kırgızistan
Aizhamal Uralbekova, Kırgızistan
Aksana ABDRASULOVA, Kırgızistan
Akylai KASYMALY Kyzy, Kırgızistan
Kaliya BAKTYBEK Kyzy, Kırgızistan
Meerim KARYBAEVA, Kırgızistan
Muhammed Selim ALKAN, Kırgızistan
Ulanbu ZAINIDINOVA, Kırgızistan

Çağrılı Konuşmacılar:

Prof. Dr. Necmettin TOZLU, Türkiye
Prof. Dr. Albert FISCHLER, Fransa
Prof. Dr. Niginahon SHERMUHAMEDOVA, Özbekistan
Prof. Dr. Gaziz TELEBAEV, Kazakistan
Prof. Dr. Tamara Yusufovna KRASOVITSKAYA, Rusya
Doç. Dr. Arzu MEMMEDOVA, Azarbeycan
Dr. Kayrat Belek, Kırgızistan.

ÖNSÖZ

AÇILIŞ KONUŞMALARINDAN NOTLAR

GİRİŞ

TAŞDELEN, Vefa

Felsefe ve Felsefî Miras Üzerine / *On the Philosophy and Philosophical Heritage*

KONFERANSLAR

TOZLU, Necmettin

Gelenekten Geleceğe Yeni Bir İnsan ve Medeniyet İnşasında Hoca Ahmed Yesevî / *Hodja Ahmed Yesevî in A New Human and Civilization Construction From Tradition to Future*

UKUBAEVA, Layli / УКУБАЕВА Лайли

Чыңгыз Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романы: Адам жана коом философиясы / Cengiz Aytmatov'un *Kassandra Damgası* Romanında İnsan ve Toplum Felsefesi / *Chyngyz Aitmatov's Novel, Cassandra's Brand: Philosophy of Man and Society*

BÖKÖŞOV, Camgırbeg

"Türk Felsefesi" Teriminin Kavramlaştırılmasındaki Metodolojik Sorunlar / *Methodological Problems in Conceptualization of the Term "Turkish Philosophy"*

BİLDİRİLER

BABATAEV, Abdirashit / БАБАТАЕВ, Абдирашит

Замана агымынын тарыхый өнүгүүсү жана этикалык көз караштары / Zamancılar Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Ahlak Anlayışı - *Historical Development of Zamana Movement And Its Ethical Ideas*

BAKCHIEV, Talantaaly / БАКЧИЕВ Талантаалы Алымбекович

Кыргыздын эл катары сакталып калуусундагы "Манас" эпосунун ролу / Kırgız Toplumunun Hayat Mücadelesinde Manas Destanının Rolü / *The Role of The Epic Manas in The Survival of the Kyrgyz People*

BELEK, Kayrat / БЕЛЕК Кайрат

Карахандар мезгилине тиешелүү жазма эстеликтердеги заман түшүнүктөрү / Karahanlılar Dönemine Ait Taş Yazıtlarında Takvim Sistemi Anlayışı / *Concept Of Calendar System in Inscriptions Belonging to The Karakhanids Period*

BOOBEKOVA, Kadiyan / БООБЕКОВА Кадиян

Кыргыздардын дүйнөнү кабыл алуусунда эстетиканын орду / Kırgızların Dünya Algısında Estetiğin Rolü / *The Role of the Aesthetıcs in Kyrgyzs' World Perceptions*

STANALIEVA, Gülzada / СТАНАЛИЕВА, Гүлзада

Кыргыз жазуучусу Мурза Гапаровдун чыгармачылыгына Япон адабиятынын тийгизген таасири: Ясунари Кавабатанын чыгармачылыгынын негизинде / Japon Edebiyatının Kırgız Yazarı Murza Gaparov'un Yazıları Üzerindeki Etkisi: Yasunari Kawabata Örneği / *Influence of Japanese Literature on Murza Gaparov's Creativity: On The Example of Yasunari Kawabata's Creativity*

TOKOEVA, Guldana Samidinovna / ТОКОЕВА Гүлдана Самидиновна

Махмуд Кашгаринин "Диван лугат ат-турк" чыгармасындагы философиялык ойлор / Mahmut Kaşgari'nin *Divan At-Turk* İsimli Eserinde Felsefi Düşünceler / *The Philopsophical Thoughts in Makhmud Kashgari's Work "Divan At-Turk"*

ЖАКАКОВА, Жазгүл / ZHAKAKOVA, Zhazgul

Кеп маданиятындагы «сылыктык» маани / *Konuşma Kültüründe Nezaketin Anlamı* / *The Meaning of "Politeness" in A Culture of Speech*

ASLANDEREN, Mustafa / YEŞİL, Rüştü

Ahilik Mesleki Değerler Eğitimi Sürecinde Denetim Ve Değerlendirme Mekanizmasının İncelenmesi / *Review of the Mechanism of Supervision and Evaluation in The Process of Ahi-Order Vocational Moral Education*

BALAY, Refik

Dede Korkut Hikâyelerinde Değerler Ve Karakter Eğitimi / *Values and Character Education in Dede Korkut Tales*

BALAY, Refik

Eğitim Sistemimizde Hikmet Arayışı / *Wisdom Search in Our Education System*

ETHEM, Mürsel / EŞMELİ, İsmet

Ahıska Türklerinin Mirası: Halk İnanışları / *The Heritage of Meskhetian Turks: Folk Beliefs*

KAHYAOĞLU, Sinan

Eski Türklerde Dolu (Tolu) Geleneği Ve Felsefesi / *Philosophy and Tradition of Dolu (Tolu) in Old Turks*

KART, Mehmet / YEŞİL, Rüştü

Modern İnsan Ve Kendi Çağının Öncüsü Ahi / *Modern Human Being and the Akhi, Pioneer of its Age*

MEMMEDOVA, Arzu

Azerbaycan Türklerinde Kimlik Anlayışı: Dünden Bugüne / *National Identity in Azerbaijani Turks: From The Ancient Times up to Present*

ÖNAL, Mehmet

Bir Türk Bilgelik Geleneği Var Mıdır? / *Is There A Tradition of Turkish Wisdom?*

ÖNAL, Sema

Cumhuriyet Dönemi Türk Kadın Felsefecilerinden Mübahat Türker (Küyel)'in Türklerin Adalet Anlayışı Hakkındaki Tespitleri / *Definitions of Turk's Justice According To The One of Rebuplican Period Women Philosophers Mübahat Türker (Küyel)*

SATICIOĞLU, Hüseyin

Kırgız Toponimik Efsanelerinde Tanrı, İnsan ve Tabiat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme / *An Investigation of God, Human Being and Nature Relationship in Kyrgyz Toponymical Legends*

TUNÇ, Aynur İlhan

Ahlâk-I Alâî İle *Ahlâk'ı Kiram'ın* Ahlak Felsefesi Açısından Mukayesesi / The Comparison of *Ahlâk-ı Alâî* And *Mekârim-i Ahlâk* in Terms of Moral Philosophy

TAŞDELEN, Vefa

Bir Felsefe Dili Olarak Türkçenin İmkânları Üzerine / *On The Possibilities of Turkish as A Philosophy Language*

YILDIRIMER, Şeniz

Yunus Emre ve Kierkegaard'da "Kendini Bilmek" / *Yunus Emre and Kierkegaard on "Knowing Yourself"*

YURDİGÜL, Yusuf

Sinematografik Anlatı Aracı Olarak Mitolojik Unsurlarının Kırgız Sinemasında Kullanımı / *The Use of Mythological Items As Cinematographic Narrative Instrument In Kyrgyz Cinema*

ABDRASULOV, Savetbek Misirkulovich / АБДРАСУЛОВ, Саветбек Мисиркулович

Философские аспекты памяти в контексте настоящего и будущего Кыргызстана / Kırgızistan'ın Bugünü ve Geleceği Bağlamında Hafızanın Felsefi Boyutu / *Philosophical Aspects of Memory in The Context of The Present And Future of Kyrgyzstan*

ALTAEV, Zhakypbek Altaevich / АЛТАЕВ Жакыпбек Алтаевич

Вклад великого тюркского мыслителя аль-Фараби в истории Восточной и Западной философии / Büyük Türk Düşünürü Farabi'nin Doğu ve Batı Felsefesi Tarihine Katkısı / *Contribution of The Great Turkic Thinker Al-Farabi in The History of Eastern And Western Philosophy*

BEGALINOVA, Kalimash Kapsamarovna / БЕГАЛИНОВА Калимаш Капсамаровна – SALAHOV, Vidadi Korayevich / САЛАХОВ Видади Кораевич

Низами Гянджеви как крупнейший поэт тюркского народа / Türk Halklarının Büyük Şairi: Nizami Gencevi /*Nizami Gyanjevi As The Greatest Poet of Turkic People*

DERBISHEVA, Zamira / ДЕРБИШЕВА Замира

Кыргызская философия жизни в языковой картине мира / Dünyanın Dildeki Resminde Kırgız Yaşam Felsefesi /*Kyrgyz Philosophy of Life in The Language Picture of The World*

KRASOVITSKAYA, Tamara Yusufovna/ КРАСОВИЦКАЯ Тамара Юсуфовна

Роль исламских интеллектуалов во взаимосвязи «восток – запад»: оценки православных миссионеров / "Doğu-Batı" İlişkilerinde Müslüman Entelektüellerin Rolü: Ortodoks Misyonerlerin Görüşleri / *The Role of Islamic Intellectuals in The Interrelationship "East-West": Estimations of Orthodox Missionarians*

NAROZIA, Alla Georgievna / НАРОЗЯ Алла Георгиевна

философская концепция человека в драматургии Мара Байджиева / Mar Baidzhiev'in Dramlarında İnsan Kavramı /*Philosophical Concept Of Person in The Dramatics of Mar Baidzhiev*

SHERMUHAMEDOVA, Niginahon / ШЕРМУХАМЕДОВА Нигинахон Арслоновна

Философско-научные взгляды мыслителей востока в эпоху раннего средневековья /Erken Ortaçağda Doğu Düşünürlerinin Felsefi ve Bilimsel Görüşleri / *Philosophical And Scientific Views Of The Thinkers of The East in The Era of The Early Middle Ages*

URMANBETOVA, Cıldız / Урманбетова, Жылдыз

Символы и ценности Кыргызской культуры / Kırgız Kültüründe Semboller ve Değerler / *Symbols and Values of The Kyrgyz Culture*

ABDILDINA, Raushan Zh. / АБДИЛЬДИНА, Раушан Жабайхановна

The Human Being in Traditional Kazakh Cultur / Geleneksel Kazak Kültüründe İnsan / *Человек в традиционной Казахской культуре*

SEITAKHMETOVA, Natalya Lvovna - BEKTENOVA, Madina Kenessaryevna

Tradition and Identity In The Civilizational/Cultural Space of Kazakhstan: Turkic and Islamic Components/ Kazakistan Kültür ve Medeniyetinde Gelenek ve Kimlik: Türk ve İslam Unsurları / *Традиция и идентичность в цивилизационном культурном пространстве Казахстана: Тюркский и исламский компоненты*

TELEBAYEV, Gaziz Turysbekovich

Continuity in the Use of The Concept of *Tengri* in Ancient Turkic And Medieval Written Monuments / Eski ve Ortaçağda Yazılı Türk Anıtlarında Tanrı Kavramının Kullanımındaki Süreklilik / *Преемственность в употреблении понятия Тенгри в древнетюркских и средневековых памятниках*

Önsöz

Felsefe, varlık, bilgi, ahlâk, insan konularında sistematik ve akılcı düşünme biçimdir. İnsan her yerde ve her zaman hayatını idame ettirme çabasının yanında içinde yaşadığı evreni anlamaya ve anlamlandırmaya da çalışmıştır. Bu çabanın tezahürleri mitoloji, sanat, felsefe ve bilim olarak ortaya çıkmıştır. Bu birikim medeniyete ait formlar olarak insanlığın ortak mirasıdır; ancak onları ortaya çıkaran milletler vardır. Her millet az ya da çok bu mirasın ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu katkının vurgulanması, bir ayrımcılık oluşturmak olarak değil, yetişmekte olan kuşakları cesaretlendirmek, motive etmek ve yerli kültür içinde bir geleneğin oluşmasına imkân sağlamak olarak anlaşılmalıdır.

Bu düşüncelerle Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, 19-21 Eylül 2018 tarihleri arasında Türk halklarının insan, Tanrı, evren muamması karşısındaki yaklaşımlarını konuşmak ve tartışmak amacıyla *I. Uluslararası Türk Halklarının Felsefî Mirası Sempozyumu*'nu düzenledi. Yeryüzünün farklı yerlerinde yaşayan Türk halklarının kültürel mirasını sözlü gelenekten yazılı eserlere varıncaya değin gözden geçirerek felsefî motifleri gün yüzüne çıkarmayı ve farklı bakış açılarıyla yeniden üretilmelerine katkı sağlamayı amaçlayan sempozyum yeterli şekilde duyurulamamasına ve kendi alanında ilk olmasına karşın yoğun bir ilgiyle karşılandı. Sempozyum konuları arasında şu başlıklar vardı: Türk Halklarının: Varlık Anlayışı, zaman ve mekân anlayışı, tarih anlayışı, değer ve ahlâk anlayışı, bilgi ve hikmet anlayışı, bilim anlayışı, eğitim anlayışı, yönetim ve adalet anlayışı, sanat ve güzellik anlayışı, kültür ve medeniyet anlayışı, dil ve gerçeklik anlayışı, kimlik ve aidiyet anlayışı, din anlayışı, Doğu ve Batı ilişkileri, Türk düşünürlerinin dünya felsefî mirasına katkıları, çağdaş Türk felsefesi ve sorunları, bir felsefe dili olarak Türkçe, Türk ellerinde felsefe eğitimi.

Bu düşüncelerle başlayan *1. Uluslararası Türk Halklarının Felsefî Mirası Sempozyumu* 19-21 Eylül 2018 tarihlerinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Cengiz Aytmatov kampusunda gerçekleştirildi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırgızistan Milli Bilimler Akademisi, Kazakistan Nursultan Nazarbayev Milli Kütüphanesi tarafından ortaklaşa düzenlenen sempozyuma Kırgızistan, Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Fransa gibi ülkelerden 135 civarında bildiri özeti sunulmuş, konu ve içerik itibariyle bunlardan 95'inin sempozyum programında yer almasına karar verilmiştir. Türk lehçeleri (Türkiye Türkçesi, Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Azerice, Türkmence, vd.) Rusça, Fransızca ve İngilizce dillerinde kabul edilen bildiriler, "Farabi", "Yesevi", "İbn Sina", "Yusuf Has Hacib" Salonlarında sunuldu.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sebahattin BALCI'nın yaptığı "İnsan ve Medeniyet", Ahi Evran Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Vatan KARAKAYA'nın yaptığı "Değerlerimiz ve Felsefi Mirasımız" temalı konuşmaların ardından Sempozyum'un onur konuğu olan ve Bayburt Üniversitesini temsilen Sempozyuma katılan Prof. Dr. Necmettin TOZLU, "Türk Tefekkür Geleneğinin Problemleri Üzerine" başlıklı bir konferans verdi. Açılış konuşmalarında Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA ve Felsefe Bölüm başkanı Prof. Dr. Camgırbeg BÖKÖŞOV, "Türk Halklarının felsefî mirası" kavramı üzerinde durdular. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi öğretim üyelerin yanında Kırgızistan, Türkiye, Kazakistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelerden resmi Temsilcilerin de konuşma yaptığı Sempozyuma, Kırgızistan'ın farklı üniversitelerinden pek çok akademisyen, şair, yazar ve gazeteci de katıldı. Başta Anadolu Ajansı olmak üzere, Kırgızistan'ın ulusal yayın yapan kuruluşlarında da Sempozyuma ilişkin haberler yer aldı.

Bildirilerde Türk kültürünün yazılı ve sözlü geleneğine ilişkin metinlerden, konulardan ve sorunlardan oluşan bildiriler sunuldu. Türk Halklarının Felsefî Mirası anlayışının içeriğini oluşturacak, bu konuda yaklaşık bir fikir verecek bildirilerin sunumu yapıldı. Konuşmalarda, söz konusu temaya ilişkin sadece Kırgızistan'da değil, Türk Dünyası'nda yapılan ilk etkinlik olduğu vurgusuyla Sempozyumun değeri üzerinde duruldu.

Sempozyum, Türk halklarının felsefî mirası hakkında yaklaşık bir fikir sunmakla, literatürün ve potansiyelin ne olduğu, bundan sonra nelerin yapılabileceği konusunda yaklaşık bir görüş oluşturdu. Bu çerçevede gelecek yıllarda *Sempoyum*'un ikincisinin Ahi Evran Üniversitesinde, Üçüncüsünün Bayburt Üniversitesinde, dördüncüsünün Kazakistan'da yapılması kararlaştırıldı. Böylece Türk halklarının felsefî mirasına yönelik ilgi, bir sürekliliğe dönüşme imkânı da bulmuş oldu. Açılışı, sunumları, öne çıkan fikir, dilek ve temennileri, yemek ve ikramları ile bir şölen havası içinde gerçekleşen *Sempozyum*, ortaya bir kavram ve vizyon da koymuş oldu.

Sempozyumun düzenleyicileri olarak bizler, bizlere bu güzel ve anlamlı fırsatı sunan rektörlerimiz Prof. Dr. Sebahattin BALCI, Prof. Selçuk COŞKUN, Prof. Dr. Vatan KARAKAYA'ya teşekkür ediyoruz. Onların desteği ve cesaretlendirmesi olmasaydı, kuşkusuz bu sempozyumu gerçekleştirmemiz mümkün olmazdı. Burada Kırgızistan ve Kazakistan'dan Sempozyumumuza destek veren kurum ve kuruluşları da anmak gerekir; onlara da teşekkür borçluyuz. Teşekkürlerin en büyüğü de bildirileriyle katılıp bizleri onurlandıran dostlarımıza, bilim adamlarımıza, düşünür ve filozoflarımıza olsun.

Düzenleme Kurulu

"Türk halkların felsefi mirası dünya akıl hazinesinde önemli bir yer tutmaktadır. İlgili araştırmaların insanlığın gelişmesine de katkıda bulunacağına inanıyorum."

Sultan Rayev
Kırgızistan Cumhurbaşkanı Danışmanı

"Tarihimiz boyunca hep insana önem vermişiz ve insanı yüceltmişiz. İnsanın varlığı ve mutluluğu için çalışmışız. Alan değil veren olmuşuz. Medeniyet tarihinin zirvesini oluşturan Osmanlı medeniyeti bir vakıf medeniyeti olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir."

Prof. Dr. Sebahattin Balcı,
Kırgızistan Manas Üniversitesi rektörü

"Sempozyumun farklı coğrafyalarda yaşayan, ancak birbirlerine gönül ve fikir bağlarıyla bağlı olan halklarımız arasında yeni köprüler inşa edeceğine ve Türk-İslam tefekkürüne büyük katkılar sağlayacağına yürekten inanıyorum."

Prof. Dr. Selçuk Coşkun
Bayburt Üniversitesi Rektörü

"Kültür ve değerler alanı ancak eğitim ve felsefe ile sağlıklı, tutarlı ve derinlikli bir yapıya kavuşabilir;
bu nedenle felsefi mirasın anlaşılması ve canlandırılması gerekir."

Prof. Dr. Vatan Karakaya
Ahi Evran Üniversitesi Rektörü

Giriş

FELSEFE VE FELSEFÎ MİRAS ÜZERİNE

On the Philosophy and Philosophical Heritage

TAŞDELEN, Vefa*

Özet

İnsanın en temel özelliklerinden birisi "geleceğe yönelik" eylemlerde bulunuyor, bulunabiliyor oluşudur. O "an"da yaşar, ancak sadece "an"a bağlı değildir: şimdiki zamanda tecrübe ve hatıraları ile bir yandan güçlü şekilde geçmişe, hayalleri, umutları ve korkularıyla bir yandan da yine güçlü bir şekilde geleceğe bağlıdır. Bu demektir ki, doğadakinin aksine insan dünyasında geçmişten geleceğe doğru -Bergson'un bir metaforuyla söylersek- "kartopu" gibi büyüyerek aktarılan bir süreç vardır. Kişi bu akış içinde, daha iyi, daha güvenli ve daha rahat bir gelecek adına birikimini geleceğe doğru taşır. Bu birikim içinde sadece maddi kazanımları bulunmaz, ruhsal/manevi kazanımları, tecrübe ve izlenimleri de bulunur. Bu deneyimlerin bütününden kültür ve medeniyet, bilim ve sanat; daha kapsayıcı bir ifade ile de "insan dünyası" oluşur.

Bu kalıtımın en önemli unsurlarından biri de "felsefe"dir. Felsefe, varlığın rasyonel bakış açısıyla kavranılması çabası olarak insan düşüncesinin binlerce yıllık olgunlaşmasının ürünüdür. O, insan aklının varlığı kavramada belirli bir yeterlilik kazanmasının ifadesi olarak birdenbire ortaya çıkmamış, tarihin karanlık dönemlerinden beri süregelen bir kavrayış yolculuğuna ihtiyaç duymuştur. Felsefeden önce tabiatın, evrenin nasıl ve ne şekilde algılandığı mitolojik anlatılarda görülebilir. Bu anlatılardaki insan, varlık, evren ve tabiat tasavvuruna baktığımız zaman, felsefenin gerçeğe bağlı, "var olanı var olan olarak" (*ontos on*) açıklayan, rasyonel açıklamalar getiren bakış açısının, hangi evrelerden geçerek belirli bir olgunluğa ve yeterliliğe doğru evrildiğini görebiliriz. Bu bağlamda felsefî mirasın, varlığı anlamada, evrenin sırlarını çözmede ne ölçüde etkili olduğunu da anlayabiliriz. Bu açıklamalar ışığında söylersek, "felsefî miras" kavramını, insanlığın geleceğe yönelik birikimi olarak kullanabileceğimiz gibi, daha özel bir anlamda belirli kültür ve toplumların felsefî mirasından da söz edebiliriz. Belirli bir ulusa, belirli bir inanışa, belirli bir topluma atfedilen felsefeler: Grek felsefesi, İslam felsefesi, Batı felsefesi, Aydınlanma felsefesi gibi felsefeler bu türden miraslardır. Bu anlamda toplumlar, sadece maddi

* Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Yıldız Teknik Üniversitesi.
vefatasdelen1@gmail.com

kazanımlarını miras olarak bırakmazlar, duygu ve düşüncelerini, davranış ve reflekslerini, yaşayış ve düşünüş biçimlerini de kendi geleceklerine miras olarak bırakırlar. Aşağıdaki metin, "Türk halklarının felsefî mirası" kavramına odaklanan bir denemeden oluşacaktır.

Anahtar sözcükler: Felsefe, felsefî miras, Türk halkları, akıl, felsefî merin.

Abstact

One of the most basic characteristics of human being is that he/she is taking actions towards the future. He/she lives at the moment, but is not solely dependent on the moment: He/she is strongly back to the past with his/her experiences and memories; dreams, hopes and fears are also strongly linked to the future. This means that, unlike in the human world, from the past to the future in the metaphor of Bergson - we have a process of growing like a snowball. In this flow, the person moves his accumulation towards the future for a better, safer and more comfortable future. In this accumulation there is not only material gains, but also spiritual gains, experiences and impressions. From these experiences, culture and civilization, science and art; with a more inclusive expression, the human world on earth is formed.

One of the most important elements of this inheritance is philosophy. It's the product of thousands of years of human thought as an effort to understand the existence from the rational point of view. Philosophy did not suddenly emerge as the expression of a certain competence in the comprehension of the existence of the human mind, but it required an journey understanding since the dark periods of history. Before philosophy, how the nature and the universe are perceived can be seen in mythological narratives. When we look at the concept of human, existence, universe and nature in these narratives, we can see that the point of view that brings the rational explanations, which explain the reality as the existent (*ontos on*), and evolves into a certain competence. In this context, we can also understand to what extent the philosophical heritage is effective in understanding the existence and in solving the secrets of the universe. In the light of these explanations, we can talk about the philosophical heritage of certain cultures and societies in a more specific sense, as we can use the concept of philosophical heritage as the accumulation of humanity for the future. Philosophies such as Greek philosophy, Islamic philosophy, Western philosophy, the philosophy of the Enlightenment, attributed to a given nation, a particular belief, a particular society, are such legacies. In this sense, societies do not only leave their material gains as inherited, they leave their emotions and thoughts, their behavior and reflexes, their life and their thinking to their own future. The following text will consist of an essay that focuses on the philosophical heritage of the Turkish people.

Anahtar sözcükler: Philosophy, philosophical heritage, Turkish peoples, mind, philosophical text.

İnsanın en temel özelliklerinden birisi "geleceğe yönelik" eylemlerde bulunuyor, bulunabiliyor olmasıdır. O, "an"da yaşar, ancak sadece "an"a bağlı yaşamaz: şimdiki zamanda tecrübe ve hatıraları ile güçlü şekilde geçmişe, hayalleri, umutları ve korkularıyla da yine güçlü bir şekilde geleceğe bağlıdır. Bu demektir ki, doğadakinin aksine insan dünyasında geçmişten geleceğe doğru -Bergson'un bir metaforuyla

söylersek- gittikçe bir "kartopu" gibi büyüyerek akan bir süreç vardır. Kişi bu akış içinde, neredeyse içgüdüsel bir şekilde, daha güçlü, daha güvenli, daha rahat bir gelecek adına birikimini yarınlara doğru taşır. Bu birikimin içinde sadece maddi kazanımlar bulunmaz, ruhsal/manevi kazançları, tecrübe ve izlenimleri de bulunur. Bu deneyimlerin bütününden kültür ve medeniyet, bilim ve sanat dünyası oluşur.

İşte bu kalıtımın en önemli unsurlarından biri de "felsefe"dir. Felsefe, varlığın rasyonel bakış açısıyla kavranılması çabası olarak insan düşüncesinin binlerce yıllık olgunlaşmasının ürünüdür. O, insan aklının varlığı kavramada belirli bir yeterlik kazanmasının ifadesi olarak birdenbire ortaya çıkmamış, tarihin karanlık dönemlerinden beri uzun süren bir kavrayış yolculuğuna ihtiyaç duymuştur. Felsefeden önce tabiatın, evrenin nasıl ve ne şekilde algılandığı mitolojik anlatılarda görülebilir. Bu anlatılarda yer alan insan, varlık, evren ve tabiat tasavvuruna baktığımız zaman, felsefenin gerçeğe bağlı, "var olanı var olan olarak" (*ontos on*) açıklayan, rasyonel açıklamalar getiren bakış açısının, hangi evrelerden geçerek belirli bir olgunluğa ve yeterliğe doğru evrildiğini görebiliriz. Bu bağlamda felsefî mirasın, varlığı anlamada, evrenin sırlarını çözmede ne ölçüde etkili olduğu da anlaşılabilir. Bu açıklamalar ışığında söylersek, "felsefî miras" kavramını, insanlığın geleceğe yönelik birikimi olarak kullanabileceğimiz gibi, daha özel bir anlamda belirli kültür ve toplumların felsefî mirasından da söz edebiliriz. Belirli bir ulusa, belirli bir inanışa, belirli bir topluma atfedilen Grek felsefesi, İslam felsefesi, Batı felsefesi, Aydınlanma felsefesi gibi felsefeler bu türden miraslardır. Bu anlamda toplumlar, sadece maddi kazanımlarını miras olarak bırakmazlar, duygu ve düşüncelerini, davranış ve reflekslerini, yaşayış ve düşünüş biçimlerini de kendi geleceklerine miras olarak bırakırlar.

Görüleceği üzere, "felsefî miras" sorgulaması, öncelikle bir kültür içinde, o kültürün imkânları ile yapılan felsefeyi araştırır ve mirasa ilişkin soru sorar: Olmuş mudur, olabilir mi? Kendisi bir iddiada bulunmaz; sorduğu kişide bir iddiada bulunmaya doğru eğilim uyandırır. Birlikte düşünme faaliyetidir bir bakıma; hatırlama ve hatırlatma, zaman içinde geri ve ileri gitmedir. Bu nedenle soru, sadece tarihi sormaz, geleceğe yönelik potansiyeli de göz önünde bulundurur. Kuşkusuz "Böyle felsefe olmaz", cümlesi de bir cevaptır; ama bir şartla: Bu cevabı verenlerin felsefeyi, dile getirdikleri bu yargı çerçevesinde temellendirmeleri de gerekir. Belki üzerinde tartışılması gereksiz olan konu, felsefenin de kültürel, geleneksel ve evrensel boyutlarının olduğu; hususudur. O, bazen yerli bir nüveden hareketle evrensel açılıma kavuşur; bazen bizzat evrenselliği olan bir söylem tarzı benimser; ama yine de bir kültürel form içinde, bir ulusal dilin söyleyiş imkânlarıyla varlık kazanır. "Felsefî miras", kültür ve medeniyete felsefî açıdan bakar ve bir rezerv yoklaması yapar. Ancak bakıldığında hem Batı felsefesinde olduğu gibi kuramsal temeli olan bir felsefe geleneği (Farabi, İbn Sina); hem Ahmet Yükreki, Ahmet Yesevi ve Yunus Emre'de olduğu gibi tasavvufi bir yaklaşım, hem de Yusuf Has Hacib ve Kaşgarlı Mahmud'da olduğu gibi eğitici öğretici bir gelenek karşısında bulunuruz. Daha ilk sıçramada mükemmel örneklere kavuşan geleneğin kendine özgü bir tarz ortaya koyarak sürmesi ve bir adım sonrasında daha mükemmel örneklere ulaşması beklenirdi; ama bu hedef tam olarak gerçekleştirilememiştir. Felsefî miras söylemi, geniş bir coğrafyayı, geniş kültürel havzaları dikkate alıyor. Bu bir polemik, bir politika, bir ideoloji değil, daha çok insanî,

tarihsel ve kültürel bir duyarlık; kendiliğinden ortaya çıkan bir soru: Bizim de bir felsefemiz, bir düşünce geleneğimiz var mıdır, olabilir mi? Varsa nedir ve nasıldır; yoksa niçin yoktur? Bunlar kendiliğinden gelen sorulardır. Zira bu konuda birikmiş bir tecrübe yok; belirli bir politika ve ideolojiden olduğu kadar, belirli bir sezgiden de hareket etmiyor. Hatta belirli bir önermeden de. Sadece felsefî mirasın imkânı konusunda bir soru soruyor; araştırmak ve düşünmek için fırsat oluşturuyor. Bu anlamda felsefenin olup olmadığı, varsa ne kadar var, yoksa ne kadar yok, niçin yok, bu sorulara cevap vermek, hatta eğer varsa felsefesizliği tartışmak da felsefî mirasın içinde yer alıyor.

Benim ya da bizim felsefemiz olur mu, olabilir mi? "Russell'ın felsefesi", "Wittgenstein'ın felsefesi", "Alman felsefesi", "Fransız felsefesi", "İngiliz felsefesi" derken, aslında "benim felsefem"in, "sizin felsefenizin", Kırgız, Kazak, Özbek, Azeri, Türkmen, genel anlamda Türk halklarının felsefesinin imkânından da söz etmiş olmuyor muyuz? Tıpkı Alman edebiyatı, Amerikan edebiyatı, Rus veya Fransız edebiyatı gibi, ulusların kendine özgü bir felsefesi de olabilir; zira felsefe sayılarla, rakamlarla değil, bir ulusun dili ile yapılır, belirli bir kültür ortamında yaşayan bir şahsın adını ve bakış açısını taşır. Bir ulusun dili demek, o ulusun dünya görüşü, hayat anlayışı demektir. Ruhu ve maneviyatı demektir. Felsefe, bilimden farklı olarak bize hep bir ulusun dili üzerinden ve bir filozofun bakışı ile ulaşır. Ve felsefe öncelikli anlamını bu birincil halkada bulur. Felsefe benim dilimle konuştuğunda, bende olan bir şeyi konuştuğunda benim için anlamlı olur. Bu bilimden faklı bir şeydir. Bilimde "bu benim için anlamlı mı", diye sormam, böyle bir sorun yaşamam. Ama felsefede yaşarım: felsefenin benim felsefem olup olmadığına, bende bir karşılık bulup bulmadığına, benim perspektifimden nasıl göründüğüne, başka deyişle benim için anlamlı olup olmadığına bakarım. Wittgenstein'ın dediği gibi: *"Felsefeye Ben'i getiren şey, 'dünyanın benim dünyam' olduğu gerçeğidir"* (Wittgenstein, 1961: 116). Bu anlamda: "Felsefenin bireyde bir karşılığı vardır; dilde, toplumda, kültürde, hatta coğrafyada bir karşılığı vardır. Felsefe ile ilgilenmek, bu karşılığı keşfetme, dahası bu karşılığı oluşturma ve zenginleştirme yönünde bir çabadır. Felsefe bu arayışla benim yolum, bu çabayla benim felsefem olur. "Dünyada ne var?" demek, "benim dünyamda ne var?" demektir; "varlık nedir?" demek, "ben ne kadar varlığım?" demektir; "bilgi nedir?" demek "ne kadar bilebilirim?" demektir; "değer nedir" demek, "hayata nasıl bağlanabilirim?" demektir. Filozof, yürüdüğü yolu kendisine, kendisini de yürüdüğü yola kattığı ölçüde bir yolculuk yapar; bazen kendi içine dalar, bazen izini sürer düşüncelerin; hayatın evrelerinden geçerek, varoluşun durumlarını tanıyarak adım adım ilerler. Ama o sadece yol yürüyen değil, yeni yollar arayan, yeni yollar deneyen, yeni yollar yapan kişidir de. Bu nedenle felsefenin bir değil, birden çok yolu vardır. Filozof, kendi yoluna çıktığında düşünce de kendi yoluna girmiş olur" (Taşdelen, 2016, Önsöz).

Felsefe bir metin üretme ve metin tarafından üretilme sanatıdır. Bunu, "felsefe dili sevme sanatıdır", diye de özetleyebiliriz. Felsefe dilde dünyayı yeniden kurar, her bir denemede yeniden anlar. Felsefenin gerçeklik kazandığı tek yer metinler, metinlerde açılan dünyadır. Felsefe metinlerde birikir, metinlerde çoğalır, metinlerden taşar. Her metin, yeni metinlere gebedir. Bir toplumda felsefenin ortaya çıkabilmesi için üç koşul vardır: (1) daha önceden üretilmiş edebî ve felsefî metinler, (2) felsefî metinlere yol

veren, onların cisimleşmesine ve ortaya çıkmasına imkân tanıyan felsefî dil, (3) her ikisini de üreten ruhsal/zihinsel terbiye sistemi ve özgürlük duygusu. Bu koşullar yerine geldiği zaman felsefî akıl (felsefî olarak birikebilen ve üretimde bulunabilen akıl) da ortaya çıkmış olur. "Felsefî miras" söyleminin amacı, bir dil ve metin arayışı olarak görülebilir. Buna "yol arayışı" da diyebiliriz. Nasıl bir dil, nasıl bir metin, sorusu da söylemin örtük soruları arasında bulunur. Nasıl bir metin, nasıl bir söylem, nasıl bir felsefe? Bir bakıma çok basit, ancak bir başka açıdan bir toplumun, bir kültürün, felsefe potansiyeli açısından röntgenini çekecek olan bu sorulara cevap verebilmek önemli ve felsefe için "giriş kapısı" niteliğinde. Bu sorulara cevap verebilirsek, ayaklarımızın yerden kesildiğini, felsefe binitinin hareket etmeye başladığını da hisseder gibi oluruz.

Felsefî miras söylemi, çeşitli zeminlerde ortaya çıkar: Dil zemini, tarih zemini, gelenek zemini, külliyat/literatür zemini, eğitim, zihin ve zihniyet zemini. Bunlar "felsefî akıl" zeminidir. Felsefî miras demek, "felsefî dil", "felsefî metin" ve "felsefî akıl", düşünme yolları belirmiş gelenek demektir. Bu noktada önemli sorular ortaya çıkar: Türk dilinin felsefî bir dil olarak içerik kazandığı ve felsefî akıl hâline geldiği metinler var mıdır, varsa hangileridir? Bu soruya cevap bulabilmek önemlidir, çünkü Türk halklarının felsefî mirasından söz etmek, bu halklar tarafından varlığın rasyonel şekilde algılandığı metinlerden söz etmek demektir.

Tabi bu noktada, felsefî metin kavramına yeni bir bakış açısı getirmek gerekebilir: Bir atasözünün, bir masalın, bir fıkranın, bir şiirin, bir hikâyenin, bir romanın içindeki felsefî nosyonu görmek gibi. Sözün seyrelmesi edebiyat, daha da seyrelmesi gündelik dildir. Sözün zenginleşmesi, içerik, saha ve sınır kazanması, kavramsallaşması da felsefeye yaklaşan duraklardır. Felsefe ile felsefe olmayan arasında kesin bir çizgi var mıdır, diye sorulabilir. Sözgelimi felsefe tarihinin en çok atıf yapılan eseri, Platon'un *Devlet* diyaloğu ne kadar felsefe, ne kadar edebiyat, ne kadar mitoloji, ne kadar gündelik dildir; bunu söylemek güçtür. Hatta hepsinin iç içe geçtiği bir metin olduğunu söylemek daha doğrudur. Bu açıdan bakıldığında iki ülkenin sınırı gibi felsefe ile felsefe olmayan arasında kesin bir çizgi çizebilmek zorlaşır. Denilebilirse her iki alan arasında bir ortak bölge, bir kaynaşma ve bir geçişlilik alanı vardır. Felsefe matematik ile edebiyat arasında bir yerdedir. Descartes, Spinoza gibi bazı filozoflar matematiğe, diğer bazıları da edebiyata daha yakındır. Önümüzde belirli bir felsefe tablosu olmadığından, filozoflar farklı noktalarda ve farklı bakış açılarında bulunurlar.

"Felsefî miras", adından da anlaşılacağı üzere "pür felsefî" bir adlandırma değildir. Aslına bakılırsa "pür felsefe" diye bir kavrama ulaşmak da o kadar kolay değildir. Zira her felsefe, bilimle, kültürle, sanatla, dinle, mitolojiyle, tarihle, politikayla iç içedir ve bu konular üzerinde bir durup düşünmedir. Felsefenin, içinden çıktığı çağın koşullarına duyarlı olması bile "pür felsefe" ifadesiyle bağdaşmaz. Başlıktaki adlandırmada da aynı durum söz konusudur: "felsefî miras derken" tarih, kültür, din, ahlâk, medeniyet, kimlik, aidiyet, bilim, bilgi, sanat meseleleri işin içine girer; başka deyişle, felsefenin varlık, zaman, bilgi, ahlâk, devlet, kültür, medeniyet bağları Türk halklarının oluşturduğu varoluş evreni açısından ve bu çerçevede değerlendirilmeye alınır. Kültürel mirası felsefî bakışın değerlendirmesine açmak, sadece kültürel kalıtımın işlenmesi açısından değil, evrensel felsefe kültürü açısından da bir katkı olacaktır. Felsefe metin üreten ve metinler üzerinden giden bir faaliyet olmasına karşın kendine

özgü yöntem ve bakış açısıyla toplumsal sorunlara da değinir. Bu anlamada kültüre, tarihe ve topluma ilişkin sorunlar felsefenin kavramları ile tartışılabilir hâle gelir.

Öte yandan, "bu felsefedir" demekle "bu felsefî açıdan değerlendirilebilir", "bunda felsefe var", demek farklı şeylerdir. Altın doğada saf halde bulunmaz; onu tonlarca kayanın, kumun ve toprağın içinden süzmek gerekir. Bir bakıma filozofun yaptığı da gündelik dil içinden kavramları süzmektir. "Felsefî miras" sözü, felsefecilerin önüne zengin bir alan açmakta. Hele binlerce yılın birikimi ile Türk halklarının felsefî mirası, herkesin, özellikle de genç nesil felsefecilerin ilgisini çekebilir. Şunu unutmamak gerekir: Felsefe ile ilgileniyorum demek, felsefeye kendimi katıyorum, felsefeyle kendimi ifade ediyorum ve felsefede kendimi arıyorum demektir. Bu bağlamda, "*Felsefeye beni götüren şey, dünyanın benim dünyam olduğu gerçeğidir.*" Aksi hâlde bu benim dünyam, bu bizim dünyamız diyebileceğimiz bir dünyamız yoksa, o zaman bizi felsefeye götürecek bir yol da bulunmayacak, felsefe içinde bir yerim de olmayacaktır. Oysa insan aklı hemen her yerde düşünce üretir. Felsefenin adını düşünce olarak koyduğumuzda, her düşünceye felsefî olarak ilgi duymamız gerektiğini de anlarız. Sonuçta felsefe bir düşünme etkinliğidir, o zaman her türlü düşüncede az ya da çok, seyrek ya da zenginleştirilmiş felsefî bir öz de vardır.

Yine de "Türk halklarının felsefî mirası" ifadesine tahmin bile edilemeyecek şekilde itirazlar gelebilir: Türk halklarının felsefî mirası var mıdır, olmuş mudur? Bu soru hemen her zaman olduğu gibi felsefenin ne olduğu konusunu tartışmaya açar. Tartışmanın ilk sorusu tahmin edilebileceği gibi felsefeden ne anladığımıza, ikincisi felsefenin batı felsefesiyle sınırlı tutulup tutulamayacağına, üçüncüsü felsefî söylemin batı felsefesinin söylem biçimiyle sınırlı tutulup tutulamayacağına, dördüncüsü batı felsefesinde tek bir felsefî söylem biçiminin mi bulunduğuna dair ortaya çıkar. Burada şunu da belirtmekte yarar olabilir: "bu felsefedir" demek başka bir şeydir, "buna felsefî açıdan, felsefe ile bakılabilir", demek farklı bir şeydir. Bu açıdan her toplumun felsefî mirası olabilir ve bu mirasa "felsefî açıdan" bakılabilir. Dünyanın en zengin kültüründen en fakir kültürüne kadar, bu böyledir. Bizim yaptığımız işin öncelikli anlamı da "felsefî açıdan bakmak", "felsefî açıdan ele almak", "felsefî açıdan yorumlamak"ta, daha da önemlisi bir soru sormasında bulunabilir.

Kaynakça

Taşdelen, V. (2016). *Felsefe Kültürü*. Ankara: Hece Yayınları.

Wittgenstein, L. (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge & Kegan Paul Press.